

КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН АТЫНАН
КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН
КОНСТИТУЦИЯЛЫК СОТУНУН

Рыскулова Алина Руслановнанын, Омуркул уулу Уландын кайрылуусуна байланыштуу Кыргыз Республикасынын Жарандык процесстик кодексинин 222-беренесинин 6-пунктунун конституциялуулугун текшерүү жөнүндө иш боюнча

Ч Е Ч И М И

2023-жылдын 27-сентябры

Бишкек шаары

Кыргыз Республикасынын Конституциялык соту: төрагалык кылуучу Э.Ж. Осмонбаев, судьялар Ч.А. Айдарбекова, М.Р. Бобукеева, К.А. Дуйшеев, Л.Ч. Жолдошева, М.Ш. Касымалиев, К.Дж. Кыдырбаев, Ж.А. Шаршеналиев курамында, катчы А.Т. Таалайбековдун,

кайрылуучу тарап – Рыскулова Алина Руслановнанын, Омуркул уулу Уландын;

жоопкер тарап – Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешинин Кыргыз Республикасынын Конституциялык сотундагы туруктуу өкүлү Ысыранов Самат Кыштообековичтин;

үчүнчү жактар – Кыргыз Республикасынын Президентинин жана Министрлер Кабинетинин Кыргыз Республикасынын Конституциялык сотундагы туруктуу өкүлү Алмазбек Тавалдыевич Молдобаевдин, Кыргыз

Республикасынын Жогорку сотунун ишеним кат боюнча өкүлү Сапиянова Маргарита Насаркановнанын, Кыргыз Республикасынын Башкы прокуратурасынын ишеним кат боюнча өкүлү Иманалиева Айнура Курманбековнанын, Кыргыз Республикасынын Юстиция министрлигинин ишеним кат боюнча өкүлү Джаманкулов Азамат Маратовичтин катышуусунда,

Кыргыз Республикасынын Конституциясынын 97-беренесинин 1 жана 2-бөлүктөрүн, «Кыргыз Республикасынын Конституциялык соту жөнүндө» конституциялык Мыйзамдын 4, 17, 40, 45 беренелерин жетекчиликке алып, Кыргыз Республикасынын Жарандык процесстик кодексинин (мындан ары – ЖПК) 222-беренесинин 6-пунктунун конституциялуулугун текшерүү жөнүндө ишти ачык соттук отурумда карап чыкты.

Рыскулова Алина Руслановнанын, Омуркул уулу Уландын өтүнүчү бул ишти кароого себеп болду.

Бул ишти кароого ЖПКнын 222-беренесинин 6-пункту Конституцияга ылайык келеби деген маселедеги табылган аныксыздык негиз болду.

Ишти соттук отурумга кароого даярдаган судья-баяндамачы М.Р. Бобукееванын маалыматын угуп, сунушталган материалдарды изилдеп чыгып, Кыргыз Республикасынын Конституциялык соту,

Т А П Т Ы:

2023-жылдын 9-январында Кыргыз Республикасынын Конституциялык сотуна Жарандык процесстик кодексин 222-беренесинин 6-пункту Конституциянын 23-беренесинин 1,5-бөлүктөрүнө, 24-беренесинин 1,2-бөлүктөрүнө, 55-беренесине, 56-беренесинин 1, 2-бөлүктөрүнө, 61-беренесинин 1,2-бөлүктөрүнө ылайык келүүсүн текшерүү жөнүндө А.Р. Рыскулованын, Омуркул уулу Уландын өтүнүчү келип түшкөн.

Өтүнүчтүн мазмунунан көрүнүп тургандай, жаран К.М.О. (кайрылуу авторунун редакциясында) Чүй облусунун Аламүдүн райондук сотуна жер

участогун сатуу-сатып алуу келишимин жараксыз деп табуу, аны жубайлардын биргелешкен менчиги деп таануу, ошондой эле мүлктү бөлүштүрүү жөнүндө доо арыз менен кайрылган. Буга байланыштуу арыз ээси тарабынан 60 911 (алтымыш миң тогуз жүз он бир) сом өлчөмүндө мамлекеттик алым төлөнгөн.

Жогоруда аталган доо арыз Чүй облусунун Аламүдүн райондук сотунун 2022-жылдын 13-июлундагы аныктамасы менен ЖПКнын 222-беренесинин 6-пунктунун негизинде кароосуз калтырылган, ага ылайык сот, эгерде өзү жокто ишти кароону өтүнбөгөн доогер сотко чакыруу боюнча келбесе жана жоопкер ишти маңызы боюнча териштирүүнү талап кылбаса, сот жогоруда айтылган чечимди чыгарат. Кайрылуу субъекттери белгилегендей, соттун мындай чечим чыгаруусуна доогердин өкүлүнүн соттук процеске бир нече мүнөткө кечигип калуусу себеп болгон.

Соттун аныктамасы менен макул болбогон доогердин өкүлү Омуркул уулу У. аны жокко чыгаруу жөнүндө ошол эле сотко арыз менен кайрылган, ал 2022-жылдын 23-августундагы аныктамасы менен канааттандыруусуз калтырылган. Чүй облустук соту ошондой эле бул аныктамага жеке даттанууну канааттандыруудан баш тарткан.

А.Р. Рыскулова, Омуркул уулу У. доогер тарап арызды кароосуз калтырууга себеп болгон 2022-жылдын 13-июлунда 15 мүнөт кечиккен учурдан башка бир дагы соттук процессти калтырбагандыгын жана соттук отурумга кечикпегендигин белгилешет. Ал эми жоопкерлер соттук отурумга системалуу түрдө кечигишкен же келбей калган учурлар да болгон.

Арыз ээлеринин пикири боюнча жогоруда келтирилген фактылар талашылып жаткан ченемдин колдонулушу Жарандык процесстик кодекстин да, ошондой эле Конституциянын принциптерине жана максаттарына карама-каршы келерин айгинелейт.

Кайрылуу субъекттери талашылып жаткан ченем доогердин соттук коргоо укугун чектейт деп эсептешет, анткени доогер соттук отурумга бир жолу келбесе, сот доону кароосуз калтырышы мүмкүн. Алардын пикири

боюнча мындай абал доогерге гана жайылтылгандыктан, укуктук статусу боюнча басмырлоочу болуп саналат.

Арыз ээлери белгилегендей, талашылып жаткан ченемди кабыл алууда мыйзам чыгаруучунун логикасы ишти создуктурууга жол берилбестигинде болгон, бирок иш жүзүндө бул ченем арызды кароосуз калтыруу жөнүндө соттун аныктамасы даттанылган учурда ишти кароону андан да создуктурат, бул адилетсиз жана негизсиз болуп саналат.

Арыз ээлери өз өтүнүчүндө жарандык иштер боюнча сот өндүрүшүнүн тартибин, жарандык сот өндүрүшүнүн максаттарын аныктоочу, өздөрүнүн бузулган укуктарын, эркиндиктерин жана мыйзам тарабынан корголуучу таламдарын коргоо үчүн сотко кайрылган жактардын укугун, мыйзам жана сот алдында бардыгынын бирдейлик принцибин бекемдөөчү ЖПКнын ченемдерин жүйө катары келтиришет (1-берененин 1-пункту, 3, 4, 7-беренелер). Алар ошондой эле Конституциянын адамдын жана жарандын укуктарын жана эркиндиктерин чектөөгө тыюу салууну, бул укуктарды жана эркиндиктерди жокко чыгаруучу же кемсинтүүчү мыйзамдарды кабыл алууну, басмырлоону, соттук коргоонун кепилдиктерин (23-берененин 1, 5-бөлүктөрү, 24-берененин 1, 2-бөлүктөрү, 55-берене, 56-берененин 1, 2-бөлүктөрү, 61-берененин 1, 2-бөлүктөрү) караган ченемдерин санап өтүшкөн.

Кайрылуу авторлору өздөрүнүн жүйөлөрүн негиздөөдө конституциялык көзөмөл органынын бир катар чечимдеринде (2013-жылдын 16-ноябрындагы, 2014-жылдын 30-апрелиндеги, 7-октябрындагы, 3-декабрындагы, 2016-жылдын 11-майындагы, 16-ноябрындагы, 2017-жылдын 17-февралындагы, 22-февралындагы, 19-апрелиндеги, 2018-жылдын 14-февралындагы, 19-сентябрындагы, 2019-жылдын 16-январындагы, 2020-жылдын 16-сентябрындагы, 23-декабрындагы, 2021-жылдын 17-февралындагы, 17-мартындагы) баяндалган укуктук позицияларга шилтеме жасашат.

Мындан тышкары, кайрылуучу тарап өзүнүн жүйөлөрүн негиздөө менен Адам укуктарынын жалпы декларациясынын 8 жана 29-беренелеринин, Жарандык жана саясий укуктар жөнүндө эл аралык пактынын 2-беренесинин

3-бөлүгүнүн 2-пунктунун “а” пунктчасын, 14-беренесинин 1-бөлүгүнүн ченемдик жоболорун келтиришет, анда ар бир адам Конституция же мыйзам менен ага берилген негизги укуктары бузулган учурда компетенттүү улуттук соттор тарабынан укуктары натыйжалуу калыбына келтирилишине укуктуу деп жазылган. Ар бир адам өз укуктарын жана эркиндиктерин жүзөгө ашырууда башка адамдардын укуктарын жана эркиндиктерин тийиштүү түрдө таанууну жана урматтоону камсыз кылуу, адеп-ахлактуулуктун, коомдук тартиптин адилеттүү талаптарын канааттандыруу жана демократиялык коомдогу жалпы бакубаттуулук максатында гана мыйзамда белгиленген чектөөлөргө дуушар болот.

Жогорудагыларды эске алуу менен арыз ээлери талашылып жаткан ченемди Конституцияга карама-каршы келет деп табууну өтүнүшкөн.

Кыргыз Республикасынын Конституциялык сотунун 2023-жылдын 15-мартындагы токтому менен А.Р.Рыскулованын, У.Омуркул уулунун арызы өндүрүшкө кабыл алынган.

Соттук отурумда кайрылуучу тарап өз талабын колдоп, аны канааттандырууну суранган.

Жогорку Кеңештин Кыргыз Республикасынын Конституциялык сотундагы туруктуу өкүлү С.К. Ысыранов талашылып жаткан ченем Конституциянын жоболоруна карама-каршы келбейт деп эсептейт жана төмөнкүдөй позициясын билдирген.

Мыйзам алдында бардыгынын тең укуктуулук принциби юридикалык жоопкерчиликтин бардык формаларында колдонулат, ага ылайык бардык адамдар бирдей укуктук шарттарда болууга тийиш, ал эми адамдын жосунунда юридикалык жоопкерчиликке тартуу үчүн негиздер белгиленген учурда анын социалдык абалы да, ээлеген кызматы да, мамлекет жана коом алдында анын сиңирген эмгеги да эске алынбашы керек.

Ошол эле учурда, С.К.Ысырановдун пикири боюнча ар бир адамдын (доогердин да, жоопкердин да) соттук коргоого конституциялык укугу (Конституциянын 29-беренеси) Жарандык процесстик кодекстин 3-

беренесине ылайык жарандык иштерди туура, өз убагында кароо жана чечүү менен камсыз кылынарын көңүлгө алуу керек.

Ошондой эле ишке катышуучу адамдардын жана алардын өкүлдөрүнүн соттук отурумга келбегендигинин натыйжасында соттук коргоонун негизги процесстик кепилдиги Жарандык процесстик кодекстин 169-беренесинде чагылдырылган, анда алар сот келбегендигинин себептерин билдирүүгө, соттук териштирүүнү кийинкиге калтырууга, алар жокто же адамдардын бири келбеген учурда ишти кароо жөнүндө соттон өтүнүүгө укуктуу деп көрсөтүлгөн.

Жогорку Кеңештин өкүлү белгилегендей, Жарандык процесстик кодекстин 169-беренесинде ишти кароону кийинкиге калтыруунун факультативдик негиздери камтылган (соттун кароосу боюнча), ал эми ЖПКнын 222-беренесинин талаптары императивдик түрдө формулировкаланган; доогер жок болгон учурда соттук териштирүүнү, эгерде кийинкиге калтырууга башка негиздер жок болсо, сот кийинкиге калтырууга укуксуз, мындай учурда ишти маңызы боюнча Жарандык процесстик кодекстин 222-беренесинин 6-пунктунун маанисинде кароо арызды кароосуз калтырууга бирден-бир альтернатива болуп саналат.

Жарандык процесстик кодекстин 195-беренесинин 1-пунктуна ылайык, чечим мыйзамдуу жана негиздүү болууга тийиш. Негизги маселе, доогер жокто (жүйөлүү себептер менен сотко келбей калышы толук мүмкүн) ишти чечүүдө судья иш үчүн маанилүү жагдайларды туура эмес аныктоо жана жокко чыгарылууга жаткан негизсиз, демек, мыйзамсыз чечим чыгаруу тобокелдигине дуушар болгондугунда турат. Жүйөлүү себептер боюнча келбей калган доогер экинчи инстанциядагы сотко жоопкердин гана далилденген позициясынын негизинде чыгарылган чечимдин күмөндүүлүгүнүн далилдерин берүү мүмкүнчүлүгүн сактап калат.

Арызды кароосуз калтыруунун тараптар үчүн иш жүзүндөгү маанисинин көрсөтүлгөн бир тараптуулугуна карабастан, жүйөлүү себептер

боюнча келбей калган ак ниет тараптардын укуктарын коргоонун кошумча процесстик кепилдиктери каралган.

Алсак, ЖПКнын 223-беренесинин 3-пунктуна ылайык, доогердин же жоопкердин өтүнүчү боюнча, эгерде тараптар өздөрүнүн сот жыйналышына келбегендигинин себептери жүйөлүү экендигин жана алар жөнүндө сотко билдирүү мүмкүн болбогондугун ырастаган далилдерди көрсөтсө, ушул Кодекстин [222-беренесинин](#) 5 жана 6-пункттарында көрсөтүлгөн негиздер боюнча сот арызды кароосуз калтыруу жөнүндөгү өзүнүн аныктамасын жокко чыгарат.

Ошентип, доогер жана жоопкер каралып жаткан негиздер боюнча арызды кароосуз калтыруу жөнүндө аныктаманы жалпы тартипте гана эмес, ошондой эле бул аныктаманы чыгарган сотко да жөнөкөйлөштүрүлгөн тартипте даттана алышат. Бул учурда өзүнүн ак ниеттүүлүгүн далилдөө милдети келбеген тарапка жүктөлөт.

Демек, С.К. Ысырановдун пикири боюнча, талашылып жаткан ченемдин жөнгө салуучу таасири доогерди соттук коргоо укугун чектөө жана басмырлоо катары каралышы мүмкүн эмес, анткени ЖПКнын жогоруда аталган ченемдери арызды кароосуз калтыруу жөнүндө соттун аныктамасына токтоосуз даттануу механизмин карайт, бул ишти кароонун мөөнөтүнүн негиздүүлүгү боюнча талашылып жаткан ченемдин максатына жетишине туура келет.

Арызды кароосуз калтыруу – ишти маңызы боюнча чечпей туруп, аны келечекте кароо мүмкүнчүлүгүн сактоо менен бүтүрүү.

Мындан тышкары, С.К. Ысыранов Кыргыз Республикасынын Жарандык процесстик кодексинин 223-беренесине ылайык, арыз кароосуз калтырылган учурларда иш боюнча өндүрүш соттун аныктамасы менен аяктайт, анда сот ишти кароого тоскоолдук кылган, ушул Кодекстин 222-беренесинде саналып өткөн жагдайларды кантип жоюу керектигин көрсөтүүгө милдеттүү. Жогорудагы саналып өткөн жагдайлар четтетилгенден кийин кызыкдар жак жалпы тартипте арыз менен кайрадан сотко кайрылууга укуктуу.

Муну менен мыйзам чыгаруучу соттук териштирүүнүн бардык катышуучулары үчүн бирдей укуктарды караган.

Жогоруда айтылгандардын негизинде С.К. Ысыранов Жарандык процесстик кодекстин талашылып жаткан ченеми Конституциянын жоболоруна карама-каршы келбейт деп эсептейт.

Президенттин жана Министрлер Кабинетинин Кыргыз Республикасынын Конституциялык сотундагы туруктуу өкүлү А.Т. Молдобаев каралып жаткан маселе боюнча төмөнкүдөй позициясын билдирди.

Конституциянын 56-беренесинин 1-бөлүгүнө ылайык, мамлекет Кыргыз Республикасынын мыйзамдарында белгиленген тартипте жарандардын укуктарын жана эркиндиктерин камсыз кылат. Өз кезегинде бул конституциялык жобону ишке ашыруу үчүн жарандык иштер боюнча сот өндүрүшүнүн тартибин жөнгө салган Жарандык процесстик кодекс кабыл алынган.

Жарандык сот өндүрүшүнүн мыйзамда белгиленген тартиби жарандык иштерди туура жана өз убагында кароону жана чечүүнү, мыйзамдуу сот актыларын чыгарууну, аларды аткарууну камсыз кылуусу, мыйзамдуулукту, укук тартибин чыңдоого жана укук бузуулардын алдын алууга көмөк көрсөтүүсү керек, бул Жарандык процесстик кодекстин 3-беренесинин 1-бөлүгүндө каралган.

Жарандык процесстик кодекстин 222-беренесинде арызды кароосуз калтыруунун негиздери аныкталган., анын ичинде талашып жаткан жобо да каралган.

Жарандык процесстик кодекстин 2017-жылга чейинки редакциясына ылайык, доогер экинчи ирет келбей койгондон кийин иш кароосуз калтырылган, ошондой эле мамлекеттик алымды төлөө ишти кароонун жыйынтыгы боюнча жүргүзүлгөн. Бирок сотко кайрылуу укугунан кыянаттык менен пайдалануу фактылары көбөйгөндүктөн, бул ченем азыркы редакцияга өзгөртүлүп, аны менен катар мамлекеттик алымды төлөөнүн алдын ала

тартиби киргизилген. Ошентип, доогер иштин өз убагында каралышына кызыкдар адам болуп саналат. Жеткиликтүү байланыш ыкмаларынын саны абдан көп өнүккөн технологиянын азыркы шарттарында доогердин келбей калышынын себептери жөнүндө анын сотко алдын ала билдирүүсү көйгөй деле жаратпайт. Талашылып жаткан ченем соттордогу создуктурууларды, сотко кайрылуу укугунан кыянаттык менен пайдаланууну жоюуга, доогердин жоопкерчиликти мамиле кылуусуна багытталган. Балким талашылып жаткан ченем бүт процессти татаалдаштырышы мүмкүн, бирок соттук коргоого болгон укукту эч кандай чектебейт.

Соттун арызды кароосуз калтыруу жөнүндө аныктамасына макул болбогон учурда, ага даттануу укугу, ошондой эле сотко арыз менен жалпы тартипте кайра кайрылуунун тартиби каралган (ЖПКнын 223-беренеси).

А.Т. Молдобаев мыйзам чыгаруучу соттук териштирүүнүн катышуучуларына бирдей укуктарды берген деп эсептейт. Доогердин же ишке катышуучу жактардын сот отурумуна келбегендигинин негиздери боюнча арызды кароосуз калтыруу институту алардын келбегендигинин себептери жөнүндө сотко өз убагында билдирүү боюнча милдеттерин аткарбагандыгы үчүн жарандык процесстик санкциясы болуп саналат. Ошол эле учурда, бул ченем доогердин Конституцияда кепилденген соттук коргоого болгон укугун чектебейт, анткени ал кайрадан доо коюуда ага эч кандай чектөөлөрдү жеткере бергенди салбайт, ошондой эле басмырлоочу катары каралбайт жана мыйзам жана сот алдында бардыгынын бирдейлик принцибин бузбайт. Судьялар процеске катышкан кайсы бир органдарга, адамдарга, тараптарга кандайдыр-бир белгилер боюнча артыкчылык бербестен, сот адилеттигин калыс жүргүзөт.

Жогоруда айтылгандардын негизинде А.Т. Молдобаев Жарандык процесстик кодекстин 222-беренесинин 6-пункту Конституциянын 24-беренесинин 1, 2-бөлүктөрүнө, 55-беренесине, 56-беренесинин 1 жана 2-бөлүктөрүнө карама-каршы келбейт деп эсептейт.

Кыргыз Республикасынын Жогорку сотунун өкүлү М.Н.Сапиянова Президенттин жана Министрлер Кабинетинин туруктуу өкүлүнүн позициясына окшош позицияны билдирди. Ошону менен бирге, ал талашылып жаткан ченем сот процесси өтүүчү күн жана убактысы жөнүндө тийиштүү түрдө кабардар кылынган доогердин сот жыйналышына келбей коюусунун жүйөлүү себептери жок болгон учурда колдонулаарын белгиледи. Белгилей кетсек, арызды кароосуз калтыруу доогер үчүн артыкчылыктуу болуп саналат, анткени жаңы доо коюуда ага эч кандай чектөөлөрдү же тыюуларды салбайт. Ушуга байланыштуу, бул ченем доогердин Конституцияда кепилденген соттук коргоого болгон укугун чектебейт, анткени Жарандык процесстик кодекстин 223-беренесинин талаптарына ылайык, доогер арызды кароосуз калтыруу жөнүндө соттун аныктамасын жогорку турган инстанцияга даттанбастан, биринчи инстанциядагы сотто аны жокко чыгарууну өтүнүп, өзүнүн келбегендигинин жүйөлүү себептерин далилдеп, кайрадан ошондой эле доо менен же сотко кайрыла алат. Ошону менен бирге ушул эле берененин 4-бөлүгүнө ылайык, мындай өтүнүчтү канааттандыруудан баш тартуу жөнүндө соттун аныктамасына жогору турган сот инстанцияларына даттанылышы мүмкүн экендиги да каралган. Мындан тышкары, доогердин же ишке катышуучу жактардын соттук отурумга келбегендигинин негиздери боюнча арызды кароосуз калтыруу институту алардын келбей калуусунун себептери жөнүндө сотко өз убагында билдирүү боюнча өздөрүнүн милдеттерин аткарганандыгы үчүн жарандык процесстик санкциясы болуп саналат. Муну менен бирге М.Н. Сапиянова республика боюнча биринчи инстанциядагы сотторго 2020-жылы келип түшкөн жарандык жана экономикалык иштердин жалпы саны 56 250 ишти түзүп, анын ичинен 8555 иш же 15,20% ЖПКнын 222-беренесинин негизинде кароосуз калтырылганын белгиледи, 2021-жылы 71 084 иш келип түшкөн, анын ичинен 10 849 иш же 15,26% кароосуз калтырылган, 2022-жылы 79757 иш келип түшкөн, анын ичинен 11 423 иш же 14,32% иш кароосуз калтырылган. Жарандык процесстик

кодекстин 222-беренесинин ар бир пункту боюнча статистика өзүнчө жүргүзүлбөйт.

М.Н. Сапиянова талашылып жаткан ченем аныгында сотко кайрылуу укугунан кыянаттык менен пайдалануу фактыларын жоюуга, бул укукту жоопкерге басым көрсөтүү катары колдонууга багытталгандыгын белгилейт. Бирок, мамлекеттик алым төлөөнүн жаңы тартибин киргизүү менен талашылып жаткан ченемдин таасири анчалык логикага туура келбей калды. Мындан тышкары, иш жүзүндө соттор талашылып жаткан ченемди өз кароосу боюнча, башкача айтканда императивдик катары эмес колдонуп, сот отурумун кийинкиге калтыра алышат.

Кыргыз Республикасынын Башкы прокуратурасынын өкүлү А.К. Иманалиева кайрылуучу тараптын жүйөлөрүн төмөнкү негиздер боюнча негизсиз деп эсептейт.

Алсак, ЖПКнын 223-беренесинин 3-бөлүгүнүн талаптарына ылайык, доогердин же жоопкердин өтүнүчү боюнча, эгерде тараптар өздөрүнүн сот отурумуна келбегендигинин себептери жүйөлүү экендигин жана алар жөнүндө сотко билдирүү мүмкүн болбогондугун ырастаган далилдерди көрсөтсө, ушул Кодекстин [222-беренесинин](#) 5 жана 6-пункттарында көрсөтүлгөн негиздер боюнча сот арызды кароосуз калтыруу жөнүндөгү өзүнүн аныктамасын жокко чыгарат. Ушул берененин 4-бөлүгүнө ылайык мындай өтүнүчтү канааттандыруудан баш тартуу жөнүндө соттун аныктамасына карата жекече даттануу (сунуш) берилиши мүмкүн.

Мында арыз кароосуз калтырылган иш боюнча өндүрүштү кыскартуудан айырмаланып, арыз ээси ушундай (окшош) доо менен сотко кайрылуу укугунан ажыратылбайт.

Мындан тышкары А.Р. Рыскулованын жана У. Омуркул уулунун өтүнүчүндө көрсөтүлгөн жүйөлөрдү жана жагдайларды кароодо доогердин да, жоопкердин да укуктук абалын эске алуу зарыл.

Жарандык процесстик кодекстин 5-беренесинин 1-бөлүгүнө ылайык сот жарандык ишти өз укуктарын, эркиндиктерин жана мыйзам менен корголуучу

кызыкчылыктарын коргоого кызыкдар жактын арызы боюнча козгойт. Ал эми ушул берененин 2-бөлүгүндө ушул ЖПКда жана башка мыйзамдарда каралган учурларда жарандык иш башка жактын укуктарын, эркиндиктерин жана мыйзам менен корголуучу кызыкчылыктарын коргоону, ошондой эле жактардын аныкталбаган чөйрөсүнүн кызыкчылыктарын же болбосо мамлекеттик же коомдук кызыкчылыктарды коргоону көздөгөн жактын арызы боюнча козголушу мүмкүн экендиги белгиленген. Жарандык процессте доогер активдүү тарап, жоопкер болсо пассивдүү тарап катары каралат. Демек, доогердин юридикалык жоопкерчилиги жоопкердикинен жогору.

Жогорудагылардын негизинде А.К. Иманалиева талашылып жаткан ченем Конституцияга карама-каршы келбейт деп эсептейт.

Кыргыз Республикасынын Юстиция министрлигинин өкүлү А.М. Джаманкулов жоопкер тараптын позициясына окшош позициясын билдирди.

Ошону менен бирге, ал белгилегендей, ЖПКнын 234-беренесине ылайык, сот жыйналышынын өткөрүү убактысы жана орду жөнүндө тиешелүү түрдө кабарландырылган, келбегендигинин жүйөлүү себептери жөнүндө билдирбеген жана ишти ал жокто кароо жөнүндө өтүнбөгөн жоопкер сот жыйналышына келбеген учурда, иш сырттан жүргүзүлгөн өндүрүш тартибинде каралышы мүмкүн.

Баяндалганды эске алып, А.М. Джаманкулов талашылып жаткан ченем Конституцияга карама-каршы келбейт деп эсептейт.

Кыргыз Республикасынын Конституциялык соту тараптардын жүйөлөрүн талкуулап, үчүнчү жактардын пикирин угуп жана иштин материалдарын изилдеп, төмөнкүдөй тыянакка келди.

1. «Кыргыз Республикасынын Конституциялык соту жөнүндө» конституциялык Мыйзамдын 17-беренесинин 4-бөлүгүнө ылайык Конституциялык сот кайрылууда козголгон предмет боюнча анын ченемдик укуктук актынын конституциялуулугу күмөн жараткан бөлүгүнө карата гана актыларды чыгарат.

Ошентип, бул иш боюнча Кыргыз Республикасынын Конституциялык сотунун кароо предмети болуп Жарандык процесстик кодекстин төмөнкүдөй берилген 222-беренесинин 6-пункту саналат:

«222-берене. Арызды карабастан калтыруунун негиздери

Сот арызды кароосуз калтырат, эгерде:

б) өздөрү жок кезде ишти териштирүү жөнүндө өтүнбөгөн доoger сотко чакыруу боюнча келбесе, ал эми жоопкер ишти маңызы боюнча чечүүнү талап кылбаса; ».

Кыргыз Республикасынын 2017-жылдын 25-январындагы № 14 Жарандык процесстик кодекси мыйзамда белгиленген тартипте кабыл алынып, «Эркин-Тоо» гезитинин 2017-жылдын 2-февралындагы № 12-13 санына жарыяланган, Кыргыз Республикасынын Ченемдик укуктук актыларынын мамлекеттик реестрине киргизилген жана колдонуудагы болуп саналат.

2. Адам укуктары жана эркиндиктери Кыргыз Республикасынын эң жогорку баалуулуктарына кирет. Алар түздөн-түз колдонулат, бардык мамлекеттик органдардын, жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын жана алардын кызмат адамдарынын ишинин мааниси менен мазмунун аныктайт. (Конституциянын 23-беренеси). Бул конституциялык жобо адам укуктары жана эркиндиктери конституциялык баалуулуктардын иерархиясында үстөмдүк кылуучу орунду ээлей тургандыгын, ал эми аларды камсыз кылуу бардык мамлекеттик органдар үчүн башка мамлекеттик иштерге караганда артыкчылыкка ээ болууга тийиш экендигин билдирет. Бул конституциялык концепциянын негизинде Баш Мыйзамдын бул милдеттүү талабын аткарууну камсыз кыла ала турган мамлекеттик укуктук механизмдин модели түзүлүшү керек.

Өз кезегинде адам укуктары жана эркиндиктери өз жыйындысында коомдун күнүмдүк турмушу курулууга тийиш болгон фундаменталдык принциптердин системасын түзөт. Буларга, албетте, ар бир адамдын укуктарын жана эркиндиктерин соттук коргоонун кепилдиги, мыйзам жана

сот алдында бардыгынын бирдейлиги, кандайдыр бир белгилери боюнча басмырлоого тыюу салуу кирет (Конституциянын 24, 61-беренелери). Алар акыр аягында мыйзамдын үстөмдүгүнүн, адилеттүүлүктүн стандарттарына жооп берген акылга сыярлык жана күтүлө тургандай коомдук мамилелерди куруунун негизин түзөт.

Адамдын жана жарандын укуктары менен эркиндиктерин камсыз кылуунун мамлекеттик-укуктук механизмде соттук коргоо укугун ишке ашыруу өзөктүү элемент катары кызмат кылат, андан Конституцияда кепилденген бардык башка укуктардын жана эркиндиктердин аныктыгы көз каранды, анткени дал сотко кайрылуу аркылуу бузулган укуктарды реалдуу калыбына келтирүү мүмкүн. Демек, соттук коргоого болгон конституциялык укук эч кандай чектөөлөргө жатпаган адамдын жана жарандын негизги укуктарынын тизмесине адилет киргизилген.

Конституцияда соттук коргоо укугун бекемдөө мамлекеттик бийликти аталган укуктан бөгөтсүз пайдаланууга кепилдик берүүчү механизмдерди түзүү милдети менен конституциялык түрдө байланыштырат. Ошол эле учурда бул укуктун негизги мазмуну сот адилеттигинин жеткиликтүүлүгү болуп саналат, бул жарандардын сот адилеттигине жетүүсүн тоскон укуктук ченемдерди кабыл алууга жол берилбестигин билдирет. Кандайдыр бир маселе боюнча сот адилеттигине реалдуу жеткиликтүүлүгү жок адам өзүнүн соттук коргоого болгон конституциялык укугун толук ишке ашыра албайт (Конституциялык соттун 2022-жылдын 30-ноябрындагы чечими).

Муну менен бирге сот адилеттигинин жеткиликтүүлүгү сотко кайрылуу мүмкүнчүлүгүн гана эмес, ошондой эле бардык соттук жол-жоболор акыркы жыйынтыкка жетүү үчүн негизсиз тоскоолдуктарды камтыбаган учурда, ар бир адамдын өз ишин сот тарабынан биротоло чечилишине жетүү ниетинин ишке ашуусун билдирет, мында процесстин тараптарынын инсандыгына жана соттук териштирүүнүн предметинин мүнөзүнө карабастан бардыгына бирдей мүмкүнчүлүктөр берилет.

3. Конституцияга ылайык, Кыргыз Республикасында адамдын укуктарын жана эркиндиктерин жокко чыгаруучу же кемсинтүүчү мыйзамдар кабыл алынбашы керек (56-берене).

Конституциялык бекитилген бул принцип жагынан Конституциялык сот өзүнүн 2023-жылдын 29-мартындагы Чечиминде, бул оболу мыйзам чыгаруучуга даректелген көрсөтүлгөн императивдик буйрук укуктар менен эркиндиктердин тизмесинин, ошондой эле кабыл алынган мыйзамдардын адамдын жана жарандын укуктары менен эркиндиктеринин конституциялык жактан белгиленген же эл аралык таанылган чектерге адекваттуулугунун көз карашынан алганда алардын толуктугунун кепилдиктеринин бири болуп саналат деп белгилеген.

Бул аспектиден алганда айрым конституциялык жоболорду тактоо жана укуктук жөнгө салуунун ар кандай моделдерин, анын ичинде жаңы социалдык реалдуулукка ылайык киргизүү – мыйзам чыгаруучунун артыкчылыктуу укугу болуп саналат. Мыйзам чыгаруучу коргоо жайылтылуучу адамдардын укуктарын жана эркиндиктерин коргоонун көлөмүн, тартибин, укуктук негиздерин, механизм жана шарттарын аныктоодо кароо эркиндигине ээ. Бирок, мыйзам чыгаруучу өзүнүн жөнгө салуучу ыйгарым укуктарын жүзөгө ашырууда кабыл алынган ченемдик укуктук актылардын өлчөмдөш жана адилеттүү болушун көздөөгө, ал эми сот бийлиги сот адилеттигин ишке ашырууда ар бир конкреттүү учурда бул принциптерди эске алууга тийиш, муну менен жарандардын мыйзамга жана мамлекеттин аракеттерине болгон ишеним деңгээлине биргелешип колдоо көрсөтүшөт.

Андыктан каралып жаткан маселенин контекстинде мыйзам чыгаруучу сот адилеттигинин таламдарын коргоонун процесстик чараларын киргизүүдө, анын ичинде соттук иштерди создуктурууну болтурбоо үчүн алардын негиздүүлүгүнө жана өлчөмдөштүгүнө, тең укуктуулук принцибинин, жарандардын сот адилеттигине жетүү укугунун артыкчылыктуулугуна жана алардын ишинин сот тарабынан биротоло чечилишине таянуусу милдеттүү.

4. Жогоруда каралып жаткан конституциялык принциптердин негизинде Кыргыз Республикасынын сот өндүрүшү жөнүндө мыйзамдары соттук териштирүүнүн катышуучуларынын укуктарынын жана милдеттеринин тендештигинде сот адилеттигине жетүүнү камсыздайт.

Жарандык сот өндүрүшүнүн тараптарынын ар биринин (доогердин да, жоопкердин да) соттук коргоого болгон конституциялык укугу Жарандык процесстик кодекстин 3-беренесине ылайык тиешелүү ишти туура жана өз убагында кароо жана чечүү менен камсыз кылынат.

Соттук процесстин катышуучулары жана башка адамдар процесстик милдеттерди аткарбаган учурда (процесстик укуктарды кыянаттык менен пайдалануу) сот процессин талаптагыдай жетектөөнү жүргүзүү үчүн процесстик мажбурлоо чараларын – сотто белгиленген эрежелерди бузган жана сот өндүрүшүн жүзөгө ашырууга тоскоолдук кылган адамдарга карата сот тарабынан көрүлүүчү аракеттерди колдонуу талап кылынышы мүмкүн.

Сот өндүрүшүн тараптардын атаандаштыгынын жана тең укуктуулугунун негизинде жүзөгө ашыруу жөнүндө конституциялык жобого ылайык сот ар бир иш боюнча далилдерди келтирүү жана изилдөө, ошондой эле өтүнүчтөрдү берүү боюнча соттук териштирүүнүн катышуучуларынын укуктарынын тендигин камсыз кылат.

Алсак, жарандык процесстин катышуучулары катары доогер жана жоопкер өз кызыкчылыктарын сот алдында коргоодо бирдей укуктарга жана мүмкүнчүлүктөргө ээ (Жарандык процесстик кодекстин 40-беренесинин 5-бөлүгү). Алар соттук териштирүүнүн жүрүшү жөнүндө маалымат алууга, далилдөө иштерине катышууга, сотто өз позициясын билдирүүгө жана сот актыларына даттанууга, ошондой эле башка процесстик укуктардан пайдаланууга укуктуу. Бул процесстик ченемдер жарандык сот өндүрүшүнүн бардык стадияларына жайылтылат.

Ошол эле учурда жарандык процессте доогер менен жоопкердин ролдору өзүнүн табияты боюнча ар кандай мүнөзгө ээ, ал эми алардын жүрүм-турум компоненти иштин предметине жана конкреттүү жагдайларына жараша

көрүнөт. Буга карабастан, доогер да, жоопкер да үчүн соттук жол-жоболор алардын кызыкчылыктарын коргоонун процессуалдык каражаттарына жана адилеттүү соттук териштирүүгө болгон укуктарынын сот алдындагы бирдейлиги постулатына негизделиши керек.

Маңызы ишти туура жана өз убагында кароо жана чечүү болгон сот адилеттиги мыйзамдуулукту жана укук тартибин чындоодо, кылмыштуулуктун алдын алууда, жеке жана юридикалык жактардын бузулган укуктарын, эркиндиктерин жана мыйзамдуу кызыкчылыктарын коргоодо негизги ролду ойнойт. Ушуга байланыштуу сотко, өзүнүн жогорку максатын толук жана натыйжалуу аткаруусу үчүн мамлекет мамлекеттик бийликтин мажбурлоо ыйгарым укуктарын, анын ичинде укукка жана сотко сый-урмат мамилени калыптандыруу максатында колдонуу укугун берет.

Жарандык процесстик мыйзамдарда укуктар менен катар тараптардын милдеттери да белгиленген. Алсак, ишке катышуучу жактар өздөрүнүн процесстик милдеттерин ак ниет аткарууга милдеттүү, алар аткарылбаганда Жарандык процесстик кодексте жана башка мыйзамдарда каралган кесепеттери келип чыгат (Жарандык процесстик кодекстин 37-беренеси). Мисалы, соттун чакыруу кагазы жана башка талаптары бардык адамдар үчүн милдеттүү жана кынтыксыз аткарылууга тийиш. Аларды аткарбоо мыйзам боюнча санкцияларга (жазалоого) жана башка жоопкерчиликке алып келет, алар өз максаты боюнча сот адилеттигинин кызыкчылыктарын камсыз кылуучу механизм катары кызмат кылат.

Ишке катышкан адамдардын сотко келүүдөн качуусу сотту сыйлабастыктын формаларынын бири болуп саналат. Ушуга байланыштуу жарандык процесстик мыйзамдарда адамдарды процеске катышууга мажбурлоо мүмкүнчүлүгү, анын ичинде Жарандык процесстик кодекстин 222-беренесинде каралган негиздер келип чыкса, арызды кароосуз калтыруу каралган.

Арызды кароосуз калтыруу – арыз берүүчүнүн процесстин нормалдуу өнүгүшү үчүн мыйзамда белгиленген шарттарды сактабагандыгынын

фактысынан келип чыгуучу жарандык ишти бүтүрүүнүн формасы болуп саналат.

Арызды кароосуз калтыруунун негиздеринин бири болуп ишти өзү жокто кароону суранбаган доогердин сотко чакыруу боюнча келбей коюусу, ал эми жоопкердин иштин маңызы боюнча териштирүүнү талап кылбоосу саналат. Доогерге карата мындай процесстик чара процесстин андан ары өнүгүү мүмкүндүгүн бөгөттөп, натыйжада доогер процеске чейинки абалына кайтып келет. Арызды кароосуз калтыруу жөнүндө соттун аныктамасы менен доо мөөнөтүнүн өтүшүндөгү тыныгуу жокко чыгарылат. Кайрадан кайрылууда доогер кайрадан мамлекеттик алымды төлөөгө милдеттүү.

Жоопкердин келбей коюусу доогердин келбей коюусуна караганда башка процесстик кесепеттерге алып келет. Жоопкерди сотко келүүгө мажбурлоо – жоопкер жүйөөсүз себептер боюнча келбей калган учурда, сот иште болгон далилдердин негизинде ишти ал жокто кароого укуктуу экендигинде болуп саналат.

Мыйзам чыгаруучу доогер менен жоопкердин жарандык процесстеги ролун эске алуу менен сотту сыйлабастыктын жана ишти атайылап создуктуруунун ар кандай формаларын болтурбоо максатында аларга карата көрсөтүлгөн жазаларды караган.

Ошол эле учурда доогер үчүн олуттуу мааниге ээ болгон укуктук кесепеттерди эске алуу менен арызды кароосуз калтыруу сыяктуу таасир этүүнүн мындай чарасын колдонуу, мыйзам жана сот алдында бардыгынын бирдейлигинин конституциялык белгиленген принциптерин, сот тарабынан ишти туура жана өз убагында кароо жана чечүү укугу бузулбашы үчүн объективдүү жагдайларда ишке ашырылууга жана жүйөлүү мүнөздө болууга тийиш. Мындан тышкары, мыйзамдуулук жана адилеттүүлүк принцибинин негизинде процесстик мажбурлоо чаралары жасалган бузууга өлчөмдөштүк талаптарына жооп бериши керек жана иштин жагдайларынын бүткүл жыйындысын жана процесстин катышуучусу үчүн юридикалык кесепеттерин эске алуу менен колдонулууга тийиш.

5. Соттук процесстин катышуучулары үчүн жагымсыз кесепеттерге алып келүүсүнүн ар кандай мүмкүндүгү так укуктук жөнгө салууну жана анын ак ниет катышуучуларынын укуктарынын кепилдиктерин камсыз кылууну талап кылат. Жарандык процесстик мыйзамдарга 2017-жылы киргизилген өзгөртүү талашылып жаткан ченемдин контекстинде императивдик формада түзүлгөн. Эгерде ишти ал жокто кароону өтүнбөгөн доогер бир жолу келбесе жана жоопкер ишти маңызы боюнча териштирүүнү талап кылбаса, сот арызды кароосуз калтырууга милдеттүү. Мындай учурда, ЖПКнын 108-беренесине ылайык, доогер тарабынан төлөнгөн мамлекеттик алым кайтарылбайт. Муну менен арызды кароосуз калтыруунун доогер үчүн жагымсыз кесепеттери ачык-айкын: мамлекеттик алымды кайра төлөө зарылчылыгы келип чыгат, соттук териштирүүнүн жыйынтыгына жетүү мөөнөтү узарат, кайра берүү убактысы доонун эскирүү мөөнөтүн токтотпойт, күч-аракети, каражаты жана убактысы текке кетет.

Мындан тышкары, жарандык процесстик мыйзамдардын жоболору талашылып жаткан ченемдин мазмуну менен системалуу байланышта доогер талаш объектисине кызыгуусун жоготкондугуна байланыштуу жүйөлүү себепсиз (иштин жыйынтыгына кызыкдар эмес) соттук процеске системалуу түрдө келбегендигине соттун ынануусун шарттаган белгилүү бир шарттарды же критерийлерди камтыбайт.

Ошентип, жарандык процесстик мыйзамдарды жана алардын процесстин катышуучуларынын укуктарына тийгизген таасирин талдоо, сот тарабынан процесстик таасир этүү чараларын колдонуу маселесинде процесстин катышуучуларынын (доогер менен жоопкердин) тең укуктуулук принциби бузулгандыгы орун алгандыгын, ошондой эле бир тартип бузуу жоопкерчиликтин ага өлчөмдөш бир чаранын көрүлүшүнө алып келүүгө тийиш болгон маанилүү эреже этибарга алынбагандыгын айгинелейт.

Ушуга байланыштуу, доогер – иштин жыйынтыгына көбүрөөк кызыкдар болгон жак жүйөлүү себепсиз сотко бир жолу келбей койгондугуна байланыштуу, аны бул соттук териштирүүнүн алкагында мамлекеттик

алымды кайтарып алуу укугун жоготуу менен сот тарабынан иштин биротоло чечилишине жетишүү мүмкүнчүлүгүнөн ажыратуу доогерге карата ашыкча процесстик санкция болуп саналат жана анын сот адилеттигине жетүүгө укугун, сот тарабынан ишти өз убагында каралышына жана чечилишине болгон укугун өлчөмдөш эмес чектейт.

Ошентип, Жарандык процесстик кодекстин 222-беренесинин 6-пункту түз мааниси боюнча да, жарандык-укуктук жөнгө салуунун жоболору менен системалуу байланышта да мыйзам жана сот алдында бардыгынын бирдейлиги, адамдын укуктары менен эркиндиктерин жокко чыгарган мыйзамды кабыл алууга жол бербөө принциптерин, ошондой эле соттук коргоо укугуна кепилдиктерди камтыган Конституциянын 24-беренесинин 2-бөлүгүнө, 56-беренесинин 2-бөлүгүнө, 61-беренесинин 1, 2-бөлүктөрүнө карама-каршы келет.

Процесстин ак ниет катышуучуларынын укуктарынын реалдуу кепилдиктерин камсыз кылуу жана арызды кароосуз калтыруу институтунун максатына жетүү (процесстик укуктарды кыянаттык менен пайдаланууга жана процесстик милдеттерди аткарбоого бөгөт коюу) колдонуудагы мыйзамдарды өркүндөтпөстөн мүмкүн эмес.

Жогоруда баяндалгандардын негизинде, Кыргыз Республикасынын Конституциясынын 97-беренесинин 2-бөлүгүнүн 2-пунктун, 4 жана 5-бөлүктөрүн, “Кыргыз Республикасынын Конституциялык соту жөнүндө” конституциялык Мыйзамдын 48, 49, 52 жана 53-беренелерин жетекчиликке алып, Кыргыз Республикасынын Конституциялык соту,

Ч Е Ч Т И:

1. Жарандык процесстик кодекстин 222-беренесинин 6-пункту өзү жок кезде ишти териштирүү жөнүндө өтүнбөгөн доогер сотко жүйөлүү себептерсиз бир жолу келбесе, сот доону кароосуз калтырууга жол берилген көлөмдө Кыргыз Республикасынын Конституциясынын 24-беренесинин 2-

бөлүгүнө, 56-беренесинин 2-бөлүгүнө, 61-беренесинин 1, 2-бөлүктөрүнө карама-каршы келет деп табылсын.

2. Кыргыз Республикасынын Министрлер Кабинети колдонуудагы укуктук жөнгө салууга ушул Чечимдин жүйөлөштүрүүчү бөлүгүнөн келип чыгуучу тиешелүү өзгөртүүлөрдү демилгелесин.

3. Чечим акыркы жана даттанууга жатпайт, жарыяланган учурдан тартып күчүнө кирет.

4. Чечим бардык мамлекеттик органдар, жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдары, кызмат адамдары, коомдук бирикмелер, юридикалык жана жеке жактар үчүн милдеттүү жана республиканын бүткүл аймагында аткарылууга тийиш.

5. Бул Чечим мамлекеттик бийлик органдарынын расмий басылмаларында, Кыргыз Республикасынын Конституциялык сотунун расмий веб-сайтында жана Кыргыз Республикасынын Конституциялык сотунун Жарчысында жарыялансын.

**КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН
КОНСТИТУЦИЯЛЫК СОТУ**